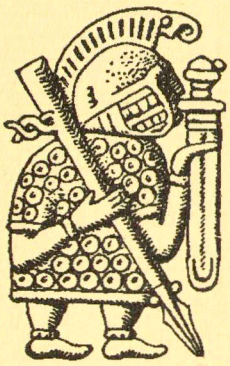

FORNVÄNNEN

JOURNAL OF SWEDISH ANTIQUARIAN RESEARCH

En medeltida dopfuntsverkstad
Gunnäs, Sigfrid
Fornvännen 97-104
http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1918_097
Ingår i: samla.raa.se

En medeltida dopfuntsverkstad.

Av

SIGFRID P. GUNNÄS.

På en studieresa hösten 1908, med kyrkorna i mellersta Halland till föremål, besökte förf. till dessa rader även Fagereds socken, belägen vid västgötagränsen just under den vinkel, från vars spets gränsen mellan Marks och Kinds härader utgår. Kyrkoherden i församlingen omtalade härvid, att det ute i skogen vid en plats, som kallades Funtaliden, fanns en sten, som påstods vara en påbörjad dopfunt. Uppgiften föreföll märkmärdig, och jag var på förhand tämligen viss på att den grundade sig på en missuppfattning. Men naturligtvis ville jag se stenen ifråga, och med kyrkoherde Wettergren som vägvisare gav jag mig åstad.

Funtaliden är en del av en gammal, nu helt övergiven landsväg, och platsen är belägen en dryg kilometer norr om Fagereds kyrka. Utmed vägen såväl som runt om i skogen förekomma mängder av rullstensblock. Strax ovanför själva liden vid sidan av vägen fanns mycket riktigt den omtalade stenen. En hastig undersökning undanröjde varje tvivel på att det av *svart granit* bestående blocket verkligen var en tilltänkt dopfuntsskål, som av någon anledning förkastats. Både den yttre och inre cirkeln hade uppdragits. Vidden mätte 69 cm. På ena sidan hade bearbetningen fortskridit ett gott stycke (fig. 2 till höger å bilden).

Slutet blev, att stenen hamnade i Hist. Museet i Lund,

Fig. 1. Funtaliden i Fagereds socken, Faurås härad, Halland.

Fig. 2. Dopfuntsblocken från Funtaliden i Fagered, uppställda i Hist. Museet i Lund.

där jag återfann den följande år. När den nu befriats från mossa och jord, var det inte svårt att se, varför blocket kasserats. Såsom doc. Rydbeck påvisade, hade stenhuggaren funnit en springa i övre kanten. Han hade då velat se efter, om denna skadat hela sidan, varför han bearbetat stenen både in- och utvändigt med ledning av springan. När han så slutligen fann den vara genomgående, gav han stenen till spillo.

Fig. 3. Påbörjad dopfuntsskål vid Funtaliden i Fagered, Halland, sept. 1910.

Vid stenens avsändande från Fagered hade det blivit tal om, att det skulle finnas ännu en liknande ungefär på samma plats. I hopp om att även kunna få tag i den for jag hösten 1910 åter upp till Fagered. Här fick jag till medhjälpare en pojke, som trodde sig veta, var vi lämpligast skulle söka. Efter en god stunds letande blev det också resultat: själv fann jag först ett mindre block, som tydligen var ämnat till fot (fig. 2 till vänster nedtill å bilden), och strax efter hittade pojken en skål (fig. 2 till vänster upptill å bilden samt fig. 3). Båda blocken voro, liksom det förut funna, av svart granit. Fotblocket var något bearbetat nerifrån, men stenhuggaren tyckes ha funnit det för snävt tilltaget. Å skålblocket hade, som fig. 3

visar, den yttre cirkeln uppdragits, men därvid tyckes blocket ha gått sönder. På översidan fanns ett kors uthugget. Ena korsarmen slutade med ett treflikigt blad, som bildade centrum. Vidden mätte 67—69 cm., sålunda samma mått som på den äldre stenen. Fotblockets sida var 48 cm. — Även dessa två block ha förts till Lund.

Vad ovan anförts, gör det uppenbart, att vi här ha att göra med lämningar från en dopfuntsverkstad. Dopfuntarna i angränsande kyrkor lämna emellertid ytterligare bevis härför. Funten i Fagereds kyrka är av samma material som de i skogen funna stenarna. Den är ej alltför symetrisk och även i övrigt grovt arbetad. Såsom framgår av bilden (fig. 4) är den huggen i två stycken. Skålen är till sin övre hälft cylindrisk, fast uppåt något avsmalnande; nedre hälften skrånar mot foten. Vid övergången till foten eller mellanstycket går en kraftig rundstav. Skålen har kittelformad urhålkning och saknar uttömningshål. Dess vidd i ytterkanten är 67—69 cm. — Foten består av en fyrsidig platta med kort cylindriskt skaft. Hörnen utfyllas med tappar. Funtens totala höjd är 80 cm.

Fig. 4. Dopfunten i Fagered, Faurås härad, Halland.

Ullareds kyrka, belägen närmast söder om och annex till Fagered, saknar dopfunt. Längre ned i dalgången — Högvalds ån, ett biflöde till Ätran, rinner upp i Kinds härad och går genom de här nämnda Hallandssocknarna — ligga Svartrå och Köinge kyrkor, som båda äro försedda med funtar av Faregredstypen. Köingefuntens skål är emellertid av sandsten, och hela funten har i sen tid överstrukits med vit oljefärg. Foten på

dessa två skiljer sig också något från Fageredsfuntens, i det hörntapparna äro inristade, varjämte mellanrummet fylles av ett likaledes inristat taggornament. På Svartråfunten är skålens skråning starkt förkortad. Båda funtarna sakna uttömningshål liksom Fageredsfunten; till måtten skilja sig alla tre endast genom en och annan centimeter. Det antagandet ligger nära till hands, att de icke blott tillverkats av samma stenhuggare utan också utgått från Funtaliden.

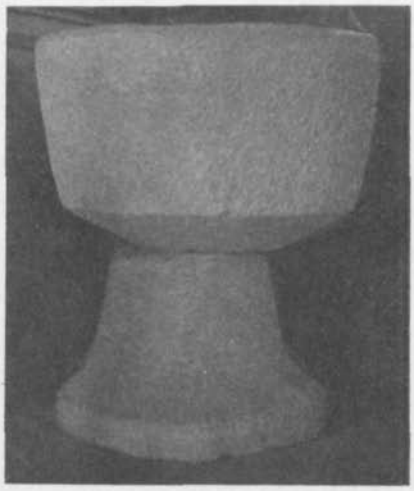

Fig. 5. Källsjö, Faurås härad, Halland.

Emellertid finnes det i några socknar, vilka tillsammans med de nyssnämnda bilda ett sammanhängande område, ännu en grupp dopfuntar, som röja liknande ursprung som de skildrade. De kunna även de ha formats av samma stenhuggare eller en lärjunge till denne, om de också inte skulle härröra från verkstaden vid Funtaliden. Liksom Fageredsgruppen äro de nämligen alster av den primitivaste bygdekonst. Kyrkorna i fråga äro Källsjö och Nösslinge i Halland samt Elfsereds och Karl Gustafs på västgötasidan. Källsjö är annex till Fagered, och Högvaldsån flyter från Elfsereds socken in i Fagered. Såväl kyrkliga som geografiska förbindelser peka alltså mot Funtaliden.

Materialet till funtarna i fråga är svart granit, med undantag för skålen å Elfseredsfunten, som består av en ljusare granitsort. Funten från Karl Gustaf, som finnes i Göteborgs museum, saknar uttömningshål. Hur förhållandet är med de övriga tre, vågar jag ej bestämt yttra mig om. Funtarna växla i fråga om storleken och skilja sig för övrigt, liksom funtarna i förra gruppen, i en och annan detalj. Närmast överens-

stämma de i Källsjö (fig. 5) och Karl Gustaf. Liksom dessa har Elfseredsfunten rund, nedåt avsmalnande skål, som med en kort skråning övergår till foten. Nösslingeskålen har en mera rundad profil. Foten på Källsjöfunten är åttasidig, ehuru med rätt obestämda konturer.

Då jag ej känner dopfuntarna i Marks härad, kan jag ej yttra mig om huruvida sist beskrivna typ förekommer i andra kyrkor än Karl Gustafs. I Kinds härad tyckes den vara begränsad till Elfsereds kyrka; åtminstone förekommer den ej i de nio närmast Halland belägna kyrkorna.

Fig. 6. Vapnö, Halmstads härad, Halland.

I Vapnö kyrka nära Halmstad finnes en funt (fig. 6), som skulle kunna betraktas som förebild närmast till Fageredstypen. Materialet är ljusgrå sandsten. Funten är ensam i sitt slag i Halland, såvida inte funten i Idala kyrka vid gränsen till Marks härad varit av samma slag. Dess fot är emellertid förkommen. Flertalet kyrkor i mellersta Halland, synnerligast utmed kusten, ha förlorat sina medeltidsfuntar. Rimligt är därför, att Vapnöfunten haft syskon, och då de skogssocknar, det här varit tal om, utmed Högvaldsån och Ätran haft gammal förbindelse med kusttrakterna, låter det väl tänka sig, att stenhuggaren vid Funtaliden härifrån hämtat sitt mönster, såvida det inte mött honom på halva vägen. Vapnöfunten saknar ävenledes all ornering utom tapparna å foten, som här utgå från en rundstav. Funten har uttömningshål[1].

[1] Enligt meddelande av kyrkoherde N. Sandblad.

Vid vilken tid levde och verkade nu stenhuggaren vid Funtaliden, och när kunna de två dopfuntstyperna tänkas ha kommit till?

Funten från Karl Gustaf har i Göteborgs museums katalog daterats till 1200-talet. Längre tillbaka kan man beträffande båda typerna inte gärna gå. Snarare kunde det grova arbetet samt saknaden av uttömningshål göra en benägen att misstänka en senmedeltida eller ännu yngre efterapning. Då det emellertid gäller en hel rad av funtar inom ett visst område, kan det ej gärna bli tal om stilkonservatism. Den romanska formen, som helt präglar funtarna av Fageredstypen, får därför trots sin skröplighet bli utslagsgivande för dateringen och denna torde kunna bestämmas till 1200-talets senare del.

Källsjögruppen åter röjer inflytande från gotiken (jfr foten å Källsjöfunten, fig. 5), och rimligt är därför, att dessa funtar äro ett eller annat tiotal år yngre än de förra. Deras tillkomst synes böra sättas till tiden omkring 1300.

Även andra skäl än de nu anförda giva stöd åt detta försök till datering. Köinge gamla, på 1890-talet nedrivna kyrka var uppförd av naturlig sten och bestod av långhus och kor med rakt slut. Svartrå kyrka har fått tresidigt korparti men hade, enligt tillförlitlig uppgift, tidigare samma utseende som Köinge kyrka. I Fagereds pastorat äro alla kyrkorna ombyggda på 1800-talet. Bexell (*Hallands Hist.* II, sid. 41 ff.) uppger om de gamla kyrkorna i Fagered och Källsjö, att de voro byggda av sten och täckta med spån. Om Ullareds heter det emellertid, att den "skall lika med de andre kyrkorna i detta Pastorat (ha) undergått en betydlig förändring". Jämförelsen med Svartrå och Köinge torde berättiga till antagandet, att även kyrkorna i Fagereds pastorat före förändringen haft kor med rakt slut. Funtarna i Högvaldsåns dalgång liksom funten i Källsjö synas sålunda ha anskaffats till senromanska stenkyrkor.

Bland annan träskulptur, som stammar från Fagereds gamla

kyrka, finnes en madonnabild, som kan dateras till — tidigast — omkring 1250[1], och även i Svartrå kyrka förvaras en del av en madonnabild, som synes visa mot 1200-talets slut. Triumfkrucifixen, som finnas kvar i båda kyrkorna, härröra åter från 1400-talets senare hälft. Den äldsta träskulpturen överensstämmer sålunda, vad åldern beträffar, något så när både med kyrkorna själva och med dopfuntarna.

Den byggnadsverksamhet med sten som material, vilken synes under 1200-talet ha pågått i mera tätbefolkade och öppna trakter, vann så småningom efterföljd även i avlägset liggande socknar, där man dock ofta nöjde sig med en efterapning i trä. Skäl, som i detta sammanhang ej kunna närmare utvecklas, tyda på att i de skogrika delarna av landskapen kring Vänern en mängd träkyrkor uppfördes från omkring 1300[2]. Denna byggnadsverksamhet synes även ha omfattat här ifrågavarande gränstrakt. Av ovannämnda kyrkor är Nösslinge uppförd av trä och av hög ålder, ehuru i sen tid väsentligt förändrad. Elfsereds nuvarande träkyrka tillhör visserligen 1800-talet, men dess föregångerska var av samma material. På samma sätt ha flertalet av Kinds härads övriga träkyrkor under det gångna århundradet måst lämna plats för nya av sten eller trä. I Marks härad synes sten ha varit det vanligaste materialet, men en och annan träkyrka har dock funnits och stått kvar in i vår tid.

Av vad nu anförts framgår sålunda att, medan Fageredsgruppens funtar förekomma endast i stenkyrkor, man finner Källsjögruppens i kyrkor av både sten och trä. Går man ut ifrån att träkyrkorna i allmänhet äro något yngre, blir slutsatsen den att de senare funtarna tillverkats för traktens yngsta stenkyrkor och äldsta träkyrkor, vilket förhållande torde vara ett stöd för funtgruppens datering till omkring 1300.

---

[1] Jfr *Sveriges Kyrkor, Västergötland,* bd I, häft. 1, sid. 28 och 29.

[2] Jfr även Ekhoff, *Svenska Stafkyrkor,* sid. 8 och ff.